

жизненные провалы или достижения. И если почва отравлена тотальным цинизмом, равнодушием и недоверием нашему обществу от этого будет только хуже. Пожалуй, именно это сейчас и происходит в нашей стране. Правда в том, что большинство индивидуальных психологических ресурсов невозможно купить. Это просто очередной жестокий обман кукловодов общества массового потребления. Это глобальная мистификация нашего времени, которая безусловно нуждается в критической оценке и серьезном осмыслении. Ведь наиболее мощные, проверенные психологические ресурсы способные душевно наполнять и поддерживать людей в самых тяжелых условиях связаны с моральными качествами. И если говорить о рождении таких ресурсов, можно утверждать, что они появляются в процессе доброжелательного взаимодействия людей во всех сферах жизни. По сути, все мы друг для друга можем быть источниками драгоценных психологических ресурсов. И всякий раз, когда мы проявляем дружелюбие, уважение и такт, когда мы слушаем, ободряем и вдохновляем друг друга рождаются самые мощные психологические ресурсы, которыми можно жить и которые не идут ни в какое сравнение с эгоистично произносимыми в закрытой комнате не искренними холодными позитивными аффирмациями.

Список использованных источников:

1. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (В поискахпрактико – ориентированных образовательных концепций) / Б.С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
2. Давыдов В.В. Философско-психологические проблемы развития образования / В.В. Давыдов. – М.: ИНТОР, 1994. – 128 с.
3. Корзникова Г.Г. Менеджмент в образовании / Г.Г. Корзникова. – М.: Академия, 2008.

Кривітченко О.О.

аспірант,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

САМОСВІДОМІСТЬ: АНАЛІЗ ВИРАЗІВ ТИПУ «DE SE» ТА «DE RE»

Існують декілька підходів до пояснення самосвідомості: лінгвістичний, епістемологічний, когнітивний чи феноменологічний. У рамках лінгвістичного підходу самосвідомість як усвідомлення себе характеризує здатність суб'єкта вказувати на себе у певний спосіб, а саме – свідомо здійснювати самореференцію. Для прояснення поняття самосвідомості часто-густо використовують розрізнення виразів типу «de se» та «de re».

Зазвичай безпосередня і свідомо самореференція виражається у канонічному реченні прямої мови (*oratio recta*) з займенником першої особи, «думки про себе» або, як альтернатива, «de se думки» (термін, запропонований Д. Льюїсом [3]). Наприклад:

1. Я відчуваю себе пригніченим

Втім, суб'єкт не може знати про себе все безпосередньо. Розглянемо такий приклад:

2. Я народився у Києві 25 вересня 1992 року.

Те, як суб'єкт дізнався про ці факти, загалом, не відрізняється від того, як третя особа могла б про них дізнатися: шляхом спостережень та висновків. Насправді ж, батьки суб'єкта мають вагоміший епістемологічний авторитет, ніж суб'єкт щодо істинності речення 2. Суб'єкт знає, що він народився у Києві 25 вересня 1992 року, тому що йому так сказали. Дотримуючись знаннєвого принципу Е. Тугендгата, ми можемо назвати першу форму самосвідомості, вираженою реченням 1, – *безпосередньою (immediate)*, водночас, другу, виражену реченням 2, – *опосередкованою (mediated)* самосвідомістю. Розрізнення цих форм ґрунтується на тому, чи приписує суб'єкт собі деякі факти на основі спостережень або висновків чи ні [5, с. 24-25].

Хоча, межа між безпосередньою та опосередкованою формою самосвідомості нечітка. У суб'єкта є безліч властивостей та станів, у яких він може переконатися самостійно і безпосередньо, не зважаючи на спостереження та висновки третьої особи, втім істинність цих властивостей або станів може засвідчити. Скажімо, суб'єкт думає наступне про себе:

3. Я відчуваю тривогу.

За звичайних обставин суб'єкт знає, коли відчуває тривогу без потреби у зовнішньому спостереженні або висновків щодо себе. Однак, психіатр, що спостерігає за суб'єктом, може знати краще ніж суб'єкт, чи істинний вираз 3. Крім того, третя особа може знати, чи відчуває суб'єкт тривогу, ще до того, як суб'єкт сам це усвідомив. Отже, істинність виразу 3 можливо встановити як безпосередньо, так й у опосередкований спосіб. Т. Бьордж наводить ще один приклад, коли суб'єкт помиляється щодо предикатів, котрі він приписує собі, як-то пацієнт, котрий говорить лікарю, що має артрит у стегні. Суб'єкт може відчувати певний біль у стегні, втім, це не може бути артритом, бо артрит – це запалення у суглобах. Тож суб'єкт помиляється, вважаючи, що здійснює самореференцію, промовляючи «я відчуваю артрит у стегні» [1, с. 77-78].

Проте, у разі опосередкованої самосвідомості можлива й інша ситуація, коли суб'єкт дізнається факти про себе не розуміючи, що вони його стосуються. Тут ми маємо розрізняти випадки в яких несвідома самореференція набуває форму *de dicto* (про що сказано) від випадків, в яких вона набуває форму *de re* (про річ). Аби унаочнити це розрізнення, Кастанеда пропонує уявити героя війни генерала Бернарда Монтгомері, який після того, як прочитав детальну біографію про себе, думає:

4. Командор восьмої британської армії у Другій Світовій війні у Північно-Африканській кампанії був героєм [2, с. 62].

Однак, перебуваючи у розвиненому стані амнезії, він не усвідомлює, що вживаючи вираз «командор восьмої британської армії у Другій Світовій війні», він говорить сам про себе. Референція, яка визначається задоволенням певних умов ідентифікації, є референцією *de dicto*. І навпаки, референція, що визначається реляційно, є референцією *de re*. Дж. Перрі наводить ще один

приклад несвідомої референції *de dicto*. Він пропонує уявити хлопця у супермаркеті, який іде по сліду цукру, розсипаного на підлозі, відчайдушно шукаючи людину з рваною сумкою та думаючи:

5. Покупець із рваною сумкою наводить безлад [4, с. 3].

Кружляючи між продуктовими рядами, хлопець помічає, що кожного разу слід стає все ширшим, що наштотує його на думку:

6. Я є покупець з порваною сумкою.

Як і у випадку генерала Монтгомері, хлопець вказує на себе, не розуміючи цього. Ця самореференція є *de dicto*, тому що визначається задоволенням умови ідентифікації, що міститься у виразі «Покупець із рваною сумкою». І хоча, хлопець, промовляючи речення 6, не знає що це він вчиняє безлад, він все одно вказує на себе через те, що в його виразі міститься певна дескрипція, якій в цьому контексті відповідає лише він. Але таке самореференція не є свідомою: вона випадкова.

Перрі вдається до іншого прикладу, в якому несвідома самореференція визначається *реляційно*. Перрі описує досвід Ернста Маха, відомого фізика. Після виснажливого дня на роботі вчений увійшов в автобус, побачив віддзеркалення чоловіка у вікні, який йшов йому назустріч, і подумав:

7. Який бідний професор!

Тільки коли Мах підійшов до сидіння він зрозумів, що бачив власне віддзеркалення у вікні:

8. Я є бідний педагог! [4, с. 3]

У реченні 7 самореференція Маха визначається положенням вченого відносно вікна автобусу, а не задоволенням якихось умов ідентифікації, як це було у виразах 5 і 6.

Це означає, що виражена у реченні 7 думка є *de re*. Однак, не дивлячись на те, що Ернст Мах є суб'єктом, він ігнорує цей факт, отже це думка не типу *de se*. Отже, відношення *de re* містять

Якщо речення 8, яке виражає *de se відношення*, так само містить пряму референцію, як речення 7, що виражає *de re відношення*, ми маємо визнати, що їх розрізнення жодним чином не прояснює саму природи самореференції, а отже лінгвістичний аналіз нічого не додає до обґрунтування самосвідомості.

Список використаних джерел:

1. Burge T. Individualism and the Mental // Midwest Studies in Philosophy/ Tyler Burge, Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell, 1979 (vol. 4). – P. 73-122.
2. Castañeda H-N. He: A Study in the Logic of Self-Consciousness // Self-Reference and Self-Awareness / Hector-Neri Castañeda, [edited by Andrew Brook and Richard C. DeVidi] – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2001. – P. 51-79.
3. Lewis D. Attitudes De Dicto and De Se // Philosophical Review / David Lewis, Durham, North Carolina: Duke University Press, 1979 (vol. 88). – P. 513-543.
4. Perry J. The essential indexical // Nous / John Perry, Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell, 1979 (vol. 13). – P. 3-21.
5. Tugendhat E. Self-consciousness and self-determination / Ernst Tugendhat, [translated by Paul Stern] – Cambridge, Massa: MIT Press, 1986. – 368 p.